

УДК 94(477.43/.44=411.16)“1959/1989”

В. В. Кононенко

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ СЕРЕД ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПОДІЛЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізуються демографічні процеси серед єврейського населення Поділля у другій половині ХХ століття. Аналізуючи офіційні статистичні дані всесоюзних переписів населення СРСР у 1959, 1970, 1979 та 1989 рр., автор визначає кількісні та соціальні характеристики, структуру, особливості міграційних та імміграційних процесів серед єврейської національної меншини Поділля. У статті проаналізовано залежність демографічних процесів цієї національної меншини від повоєнної боротьби з єврейським націоналізмом та сіонізмом, від державного та побутового антисемітизму, асиміляції, примусової та заохочуваної міграції, русифікації тощо. Аналіз демографічних процесів єврейського населення регіону подається через загальну характеристику процесів, які відбувалися у даний час серед євреїв СРСР та республіки. Основний матеріал подається на прикладі Вінницької та Хмельницької областей, які найбільш повно репрезентують подільський регіон.

Ключові слова: євреї, національна меншина, Поділля, Україна, демографічні процеси, міграція, асиміляція, русифікація.

Демографічні процеси в українському суспільстві у повоєнний період були повністю залежними від національної та соціальної політики влади, її підходів до побудови радянського суспільства як нової історичної спільності. Інтернаціоналізм, боротьба з націоналізмом, асиміляція, примусова та заохочувана міграція населення, укладання міжнаціональних шлюбів, русифікація були лише окремими формами та методами, які влада застосовувала для управління суспільними процесами як в масштабі усієї країни, так і окремого народу. Проте цей інструментарій управління демографічними процесами був доповнений суто “національними” підходами, у тому числі при розв’язанні “єврейського питання”: майже повне знищення релігії як основи національного життя, заборона єдиної для усіх євреїв мови івриту, державний та побутовий антисемітизм. Характерними ці процеси були і для євреїв Поділля.

У статті автор ставить за мету охарактеризувати демографічні процеси у середовищі єврейської національної громади Поділля. Для досягнення мети дослідження передбачено виконання наступних завдань: здійснити характеристику динаміки змін чисельності євреїв Поділля у другій половині ХХ ст., зробити аналіз соціальних характеристик єврейського населення регіону, дослідити особливості міграційних процесів, асиміляції, русифікації серед євреїв Поділля на тлі загальнодержавних процесів.

При дослідженні демографічних процесів серед євреїв Поділля автор опирався на результати всесоюзних переписів населення 1959, 1970, 1979 та 1989 рр. [1, 2, 3, 4, 5, 6]. У роботі також використанні праці В. Константинова [7], який здійснив загальну характеристику демографічних процесів серед євреїв СРСР, М. Куповецького [8], що дослідив динаміку чисельності єврейського населення України у другій половині ХХ ст. Також автор проаналізував дослідження тих науковців, які зробили загальну характеристику демографічних процесів у цілому по Україні [9, 10, 11, 12] та в конкретному регіоні [13].

Перший повоєнний перепис, що відбувся через 20 років після попереднього (1939 р.), засвідчив, що у демографічних показниках цієї національної меншини відбулися колосальні зміни. Якщо у цілому населення країни і республіки поступово відновлюється після величезних демографічних втрат отриманих під час Другої світової війни через природній приріст населення, то у середовищі радянських євреїв розпочалися зворотні процеси, які тривали протягом усієї другої половини ХХ ст.

В межах Радянського Союзу на 1959 р. проживало 2267814 осіб єврейської національності [2, с.184]. Це була одна з найбільших національних меншин, яка була представлена фактично в усіх регіонах СРСР та немала (за винятком Біробіджанської АРСР) свого національно-територіального утворення. Переважна більшість радянських євреїв була зосереджена у містах – 2161702 (95,3 %), тоді як в межах сіл проживало лише 106112 євреїв (4,7 %) [2, с.190, 196]. За переписом населення 1959 р. в межах УРСР проживало 840311 осіб єврейської національності, що складало 2 % від усього населення республіки [2, с.206]. Незважаючи на те, що внаслідок Голокосту у роки Другої світової війни та державний антисемітизм у повоєнні роки чисельність громади зменшилась, вона залишалася третьою національною громадою після українців та росіян, та другою національною меншиною в республіці. Питома вага євреїв України в масштабах СРСР у цей час зменшується. Якщо за переписом населення 1926 р. у тогочасних межах України з 2601 тис. євреїв Радянського Союзу в республіці проживало 1574 тис. (60,4 %), тоді як у Російській Федерації – 567 тис. (21,8 %), Білорусії – 407 тис. (15,7 %), у 1939 р. – 1533 тис. (50,6 %) (без урахування євреїв Західної України та Північної Буковини, що були приєднанні наприкінці 1939 р. та у 1940 р.), то на 1959 р. вона складала лише 37,1 % усього єврейського населення країни. У даний час основною причиною різкого зменшення чисельності єврейської національної громади на території України стало знищення євреїв у роки війни (безпосередньо в роки війни їх загинуло 600 тис. осіб [14, с.198, 221]). Крім того на чисельність євреїв вплинули військові втрати, неповернення з евакуації, міграційні та асиміляційні процеси, які посилювалися під тиском антисемітської політики влади у повоєнний період. Еміграційні процеси для цієї громади у повоєнний період ще не були характерними. У 1951-1960 рр. з СРСР виїхало всього 1199 осіб єврейської національності [11, с.5].

Головним чином єврейська громада України залишалася переважно міською – у містах проживало 810 тис. громадян єврейської національності (97 %), тоді як у сільській місцевості лише 30 тис. осіб (3 %). Серед регіонів України найбільше представників цієї меншини було у Києві (153,5 тис.) та Київській області (майже 15 тис.), Одеській області (121 тис.), Харківській області (84 тис.), Дніпропетровській області (73 тис.) [1, с.170-179].

На Поділлі найбільше євреїв мешкало на Вінниччині, яка за кількістю єврейського населення займала 5 місце у республіці – 50157 осіб [1, с.170-179]. Більшість євреїв Вінниччини проживали в містах – 41 648 осіб (83,0 %), тоді як в сільській місцевості було лише 8509 осіб (17 %) [1, с.180, 186]. Варто зауважити, що у цілому питома вага сільського єврейського населення на Вінниччині була однією з найбільших у республіці, і поступалася у відсотковому співвідношенні до всього єврейського населення тільки Закарпатській області, де у селах мешкало 24,2 % євреїв. Переважна більшість євреїв проживала у обласному та районних центрах – 40857 осіб (81,5 %). До того ж, 16497 з них, проживало у м. Вінниці (40,4 %). М. Куповецький вважає, що після Другої світової війни якраз на території Хмельницької, Вінницької та Житомирської областей найбільше євреїв проживало у колишніх містечках, переважна більшість з яких була районними центрами. За його підрахунками в 1959 р. ця категорія єврейського населення складала 60,7 % (11,6 тис осіб) у Хмельницькій, 60,2% (25,3 тис.) у Житомирській та 50,0% (25,1 тис.) у Вінницькій областях. Проте вже до 1979 р. цей показник впав відповідно до 51,5% (6,8 тис. осіб), 54,8% (15,9 тис. осіб) і 43,3% (14,7 тис. осіб) [8].

В межах Хмельницької області у даний період було 19050 євреїв. Переважна більшість з них була зосереджена у містах – 17733 особи (93,1 %). У сільській місцевості проживало лише 1317 осіб (6,9 %) [1, с.184, 190]. Нагадаємо, що за даними 1939 р. на території області проживало 121,3 тис. євреїв. За 20 років чисельність єврейського населення області зменшилась більше ніж у 6 разів. В окремих районах Хмельницької області євреї не було взагалі або проживало лише по декілька сімей. Так, на квітень 1955 р. у Староушицькому районі Хмельницької області проживало тільки 2 сім'ї євреїв, члени яких працювали на керівних посадах району, а в Базалійському районі (був ліквідований 23 вересня 1959 р.) на цей самий період проживало лише 4 єврейські сім'ї [15, арк.31, 35]. Керівництво Плучнянського виконкому доповідало, що «єврейського населення в Плучнянському районі немає, а є два єврея, комуніста, які працюють на відповідальних посадах і живуть у комунальних квартирах» [16, арк.47].

Найбільша питома вага євреїв у населенні серед найбільших міст Поділля за підсумками перепису була у Могильові-Подільському (21,2%), у Тульчині (18,4%), Козятині (13,4%), Вінниці (13,1%), Бердичеві (11,8%), Балті (11,2%), Жмеринці (10,9%), Хмельницькому (10,4%).

Переважна більшість єврейського населення республіки була російськомовною – 79,9 %. При чому, цей показник сягав 81,4 % у містах та навіть у сільській місцевості складав 41 %. Лише 2,8 % українських євреїв назвали українську мову рідною, тоді як серед поляків цей показник складав 68,4 %, білорусів – 9,1 %, молдаван – 6,6 % і лише серед росіян був ще нижчим – 1,8 % [1, с.168-173].

Переважна більшість євреїв Вінниччини були російськомовним населенням – 24633 особи (49,1 %), тоді як мову своєї національності рідною назвали – 18927 (37,7 %), а українську – 6575 (13,1 %) євреїв [1, с.180, 186]. У Хмельницькій області рідною мову своєї національності визнали 4976 єврея (26,1 %), тоді як російську – 12179 (63,9 %), а українську лише – 1889 осіб (9,9 %) [1, с.178].

Слід зазначити, що аналізуючи демографічні процеси серед подільських євреїв автор не аналізує відомості по південно-східним районам Тернопільської області, які ми відносимо до Поділля з причин вкрай невеликої кількості євреїв. Так, на 1959 р. по усій Тернопільській області проживало близько 1,1 тис. євреїв, на 1970 р. – 1,5 тис., на 1979 р. – 1,0 тис., на 1989 р. – 0,7 тис. До того ж, переважна маса з них проживала в обласному центрі.

Перепис 1959 р. лише підкреслив складні демографічні процеси, які відбувалися в середині єврейської національної меншини України. У подальші роки кількість єврейського населення як на Поділлі, так і у цілому в Україні, постійно зменшується. Розпочалися процеси активного переселення євреїв у великі адміністративні, промислові та наукові центри. Міграція подільських євреїв проходила не тільки в межах області чи республіки, а й в межах СРСР. Внаслідок послаблення національних традицій, особливо у великих містах, підштовхуванні та заохочуванні владою євреї стали частіше укладати міжнаціональні шлюби. В. Константинов вважає, що причиною міжнаціональних шлюбів став переїзд євреїв з містечок у великі міста, інтеграція їх на великі підприємства, держустанови та вузи. За його підрахунками вже у 1939 р. доля змішаних шлюбів серед євреїв України складала 18 % серед чоловіків та 17 % серед жінок, а на кінець 1950-х років доля дітей народжених матерями-єврейками від батьків іншої національності складала 17,4 %. У подальші роки доля міжнаціональних шлюбів тільки збільшувалася. Так, у 1970 р. доля змішаних шлюбів серед єврейських чоловіків і жінок України складала відповідно 37,6 % і 31,6 %, у 1978 р. – 44,7 % і 34,2 %, а у 1988 р. – 54,1 % і 44,7 %. Відповідно вирости показники і народження дітей матерями-єврейками від батьків, що не були євреями: 1968 р. – 29,6 %, 1979 р. – 37,1 %, 1989 р. – 46,8 % [7, с.69-71].

У 1970 р. в межах СРСР проживало 2150707 єврея (0,9 % усього населення країни), з яких в Україні проживало 777126 (36,1 % від усіх євреїв СРСР, та 1,5 % від усього населення республіки) [4, с.9, 10, 12]. Кількість українських євреїв лише на 30789 осіб поступалася кількості євреїв РРФСР, територія якої та кількість населення значно перевищували показники УРСР. Переважна більшість євреїв проживала у містах – 764238 осіб (98,3 %), тоді як у сільській місцевості було лише 12888 осіб (1,7 %) [4, с.158, 164]. Більшість українських євреїв (467 тис., тобто 60 % єврейського населення республіки) була зосереджена в межах кількох областей: у Дніпропетровській області – 69287 осіб, у Києві та Київській області – 164634 особи (при чому переважна більшість з них була мешканцями Києва – 152006 (92,3 %), а в області проживало лише

12626 (7,7 %)), у Одеській області – 117233 особи, у Харківській області – 76487 осіб, у Донецькій області – 39988 особи [4, с.172-191]. Єврейське населення Вінницької області у цей період складало 42251 особу, з яких 17984 проживало у м. Вінниці (42,6 %). Не зважаючи на те, що кількість єврейського населення Вінниці у порівнянні з 1959 р. зросла майже на 1500 осіб, по відношенні до усього населення міста доля єврейського населення впала майже у двічі – до 8,5 % з 13,1 %. На теренах Хмельницької області у даний період проживало лише 16089 єврея, з яких 15684 (97,5 %) проживало у містах та лише 404 (2,5 %) у сільській місцевості [4, с.171, 189].

Містами з понад 10% євреїв серед населення залишались Могилів-Подільський (16,9%), Томашпіль (16,3%), Бершадь (15,8%), Тульчин (13,7%), Шаргород – 29,4 %.

Мову своєї національності назвали рідною лише 17,7 % євреїв СРСР, а російську мову рідною назвали – 78,2 %. Лише 13,1 % українських євреїв назвали рідною мову своєї національності, а 84,2 % – російську і лише 2,3 % – українську [4, с.9, 20, 152]. На Поділлі показники володіння рідною мовою були ще нижчими. Так, лише 2,4 % євреїв Хмельницької області рідною назвали мову своєї національності, тоді як російську – 67,5 %, а українську – 7,5 % [4, с.189].

Результати перепису 1970 р. підтвердили тенденцію зниження єврейського населення Поділля. Якби це був результат виключно міграційних процесів в межах області (міграція із села в місто), республіки (міграція у великі адміністративні та промислові центри) та СРСР (міграція у інші великі міста країни та республіки), то загальна цифра єврейського населення СРСР та республіки була б незмінною, а той дещо вищою, враховуючи, що з перших повоєнних років до початку 1959 р. єврейське населення СРСР майже не змінилося та навіть мало хоч низький, але природній приріст населення. Тому варто звернути увагу на інші причини їх поступового зменшення.

На думку В. Константинова у демографічних процесах серед єврейського населення з 1960-х років почали переважати старіння та асиміляція населення, внаслідок чого загальна чисельність єврейського населення почала неухильно знижуватися, а внаслідок того, що у багатьох інших народів СРСР продовжувався природній приріст населення, питома вага євреїв серед населення областей, республіки, та країни поступово зменшувалася [7, с.17].

Єврейське населення республіки, так і подільського регіону зафіксувало стабільну тенденцію до збільшення міського населення. Якщо показник міського населення у цілому по республіці на даний час серед росіян складав 84,5 %, білорусів – 76,5 %, поляків – 55,2 %, молдаван – 26,8 %, то у євреїв він складав 98,3 %. Це при тому що у 1939 р. в містах проживало лише 34 % населення республіки, у 1959 р. – 46 %, 1970 р. – 55 %, 1979 р. – 61 %, 1982 р. – 63 % [17, с.33].

На 1979 р. у СРСР проживало 1811 тис. євреїв. На нашу думку, саме через внутрішню міграцію збільшився розрив до 67 тис. між кількістю єврейського населення РРФСР (701 тис. осіб) та України (634 тис.). Проте, в межах України все ж було 35 % усіх євреїв СРСР, а у республіці вони складали 1,3 % загальної кількості населення, тоді як у РРФСР – 0,5 % [5, с.24, 27, 28].

Зазначимо, що у цей період зменшувалось передусім єврейське населення невеликих містечок. А от у обласних центрах зберігалась певна стабільність і навіть відбулось деяке підвищення загальної кількості євреїв. Якщо у Вінниці у 1959 р. проживало 16,6 тис. євреїв, то у 1970 р. – 17,1 тис., 1979 р. – 17,5 тис., і лише у 1989 р. їх кількість впала до 15,2 тис. [7, с.38]. Підкреслимо, що Вінниця була єдиним обласним центром УРСР, у якому за період із 1959 по 1979 роки кількість єврейського населення не тільки не зменшувалась, а навіть дещо збільшувалась. Основна причина цього: поступове перетворення Вінниці у промисловий, освітній центр Поділля. Єврейське населення Вінниці поповнювалося переважно за рахунок внутрішньої міграції з невеликих містечок у межах області. Тоді як у інших містах Поділля кількість єврейського населення неухильно падала. Для прикладу, якщо у 1979 р. у м. Балті проживало 759 євреїв (3,7 %), у смт. Кодими – 89 (0,9 %), то у 1989 р. відповідно 480 (2,1 %) та 54 (0,5 %) [13, с.85, 86]. Дослідник Ю. Богуславська вважає, що подібні процеси є цілком закономірними і пояснюються внутрішніми міграціями та дією факторів етнічної асиміляції [13, с.87].

Найвища частка євреїв серед мешканців подільських містечок на даний час була зафіксована у Шаргороді (22,9%), Могилів-Подільському (12,5%) та Бершаді (11,9%). Проте, мова йде про районні центри з відносно невеликою кількістю населення, а отже доволі низькою кількістю єврейського населення. Для прикладу, у Шаргороді на даний час проживало лише близько 800 євреїв, у Могилів-Подільському – 3,9 тис., у Бершаді – 1,5 тис.

За переписом населення 1989 р. у СРСР проживало 1449 тис. євреїв (включаючи 19 тис. гірських, 16 тис. грузинських та 36 тис. середньоазійських євреїв). Загалом єврейське населення країни складало 0,5 % усього населення країни [6, с.37, 38]. Чисельність єврейського населення України складала 486326 осіб (33,6 % усіх євреїв СРСР). Переважна більшість українських євреїв проживала у містах – 482246 (99,2 %), тоді як у сільській місцевості залишалось тільки 4080 осіб (0,8 %). Подільський регіон перестав бути густонаселеним євреями регіоном. Так, у Вінницькій області проживало лише 26200 євреїв, з яких у міській місцевості – 25599 (97,7 %), у сільській – лише 601 особа (2,3 %). У Хмельницькій області проживало 10323 єврея, з яких 10208 (98,9 %) осіб проживало у містах, і лише 115 (1,1 %) у сільській місцевості. У всій Тернопільській області, південно-східні райони якої ми відносимо до Поділля у 1989 р. проживало лише 693 єврея. Таким чином, у двох основних областях, які репрезентують Поділля і здавна мали велику кількість єврейського населення, у цей період проживала лише 1/13 частина єврейського населення республіки, це при тому, що 1/5 усіх євреїв проживала у Києві (всього 100,7 тис.), 1/7 – у Одеській обл. (69,1 тис.). До того ж, більшість з них мешкала в обласних центрах. Наприклад, у Вінниці проживало 15,2 тис. (58 %) з 26,2 тис. [7, с.37, 38]. Єврейське населення колись щільно заселених євреями подільських містечок значно

зменшилось. Наприклад, у трьох районних центрах півночі Одеської області, які ми відносимо до регіону Поділля – Балті, Кодими, Саврані проживало усього 608 євреїв (у Балті – 480, Кодими – 54, Саврані 74), і це тоді коли всього в Одеській області на даний час проживало 69105 євреїв. Можна не сумніватися, що це фактично всі євреї даної частини Поділля, оскільки у сільських поселеннях проживало лише 435 євреїв (0,05 %) області [13, с.85, 86]. На цей час у Бердичеві проживало лише 3,5 тис. євреїв, у Кам'янець-Подільському – 0,5 тис., у Могилів-Подільському – 2,8 тис., у Балті – 0,5 тис., у Гайсині – 0,4 тис.

Крім того, у цей період фактично завершився процес русифікації єврейського населення. Євреї разом з росіянами складали найбільшу частку російськомовного населення подільських містечок. Лише 7,1 % українських євреїв назвали рідною мову своєї національності, тоді як російську – 90,6 %, українську – 2,1 %.

Серед подільських міст у 1989 р. найвища питома вага євреїв була зафіксована у Могилів-Подільському (9,4%), Вінниці (4,1%), Бердичеві (3,9%).

Таким чином, загалом в Україні за період із 1959 по 1989 рр. єврейське населення скоротилося на 42 %: із 840,3 тис. до 486,3 тис. Основні зміни у середовищі цієї національної меншини України відбулися переважно за рахунок внутрішніх факторів (природного спаду населення, смертності й міграції). Якщо загалом єврейське населення республіки зменшилось на 353 тис. осіб, то за рахунок внутрішніх факторів воно зменшилось на 242,9 тис. осіб, і лише на 110,1 тис. – за рахунок зовнішньої еміграції до Ізраїлю, США та до інших країн [7, с.34]. На нашу думку, до цих чинників варто додати асиміляцію єврейського населення, яка активно відбувалася у цей період. Так, В. Скляр вважає, що через антисемітизм, антисіоністську пропаганду значна частина євреїв відмовлялися не тільки від рідної мови, а й від етнічного походження, реєструючись переважно росіянами [12, с.229, 374].

Протягом усіх зазначених років єврейське населення України відбивало негативну динаміку свого розвитку: 1959-1970 рр. (- 63,2 тис. (- 7,52 %)), 1970-1979 рр. (- 142,9 тис. (- 18,39 %)), 1979-1989 рр. (- 147,9 тис. (- 23,32 %)), 1959-1989 рр. (- 354,0 тис. (- 42,13 %)). У 1989 р. євреї становили усього 0,94 % населення України [12, с.229, 374].

Можемо зазначити, що якщо у царський період та у перші роки радянської влади на кількість єврейського населення впливали переважно внутрішні міграційні процеси, то з середини ХХ ст., після різкого зменшення єврейської національної меншини внаслідок Голокосту, на її розвиток визначався передусім особливостями радянської національної політики. Якщо у 1897-1900 рр. в межах території України мешкало 2615,3 тис. євреїв (8,9% від усього населення і вони були другими за чисельністю після українців), то за переписом 1926 р. їх питома вага передусім внаслідок внутрішніх міграційних процесів зменшилась до 2491,9 тис. (6,5%), а на 1959 р. їх чисельність в УРСР становила 840,3 тис. чол. (2%). За даними перепису 1989 р., на Україні налічувалося 486,3 тис. євреїв, які становили лише 0,9% усього населення республіки. На думку В. Кабузана та В. Наулко на 1989 р. залишилося лише 18,6 % від тієї чисельності євреїв, яка була у сучасних межах УРСР у 1897-1900 рр. [10, с.61].

Протягом 1960-1980-х рр. єврейське населення Поділля спочатку було знищене окупаційною владою, а потім значно зменшилось переважно за рахунок внутрішніх чинників. Подільські містечка, які протягом тривалого періоду були центрами єврейського життя (штетлами), у другій половині ХХ століття втратили свою єврейську ідентичність і стали типовими радянськими містами. Протягом усього зазначеного періоду динаміка чисельності єврейського населення Поділля відображала негативну динаміку. Лише по Вінницькій області з 1939 по 1989 рр. чисельність євреїв впала з 141,8 тис. осіб у 1939 р. до 26,2 тис. у 1989 р. Єврейське населення Хмельниччини зменшилось з 121,3 тис. до 10,3 тис. відповідно. З усього вищезазначеного можемо зробити висновок, що єврейське населення Української РСР загалом та Поділля зокрема протягом 1940-х – 1980-х років ХХ століття неухильно скорочувалось. Єврейська національна меншина до кінця 1980-х років помітно втрачає свій вплив у регіоні, проте залишається найбільшою національною громадою після росіян.

Джерела та література

1. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР / Отв. за выпуск К.А. Орехов. – М.: Госстатиздат, 1963. – 211 с.
2. Итоги Всесоюзной переписи населения 1959 года. Т. IV: Национальный состав населения СССР, союзных и автономных республик, краев, областей и национальных округов. – М.: Госстатиздат, 1973. – 648 с.
3. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года [в 7 т.]. Т. 1: Численность населения СССР, союзных и автономных республик, краёв и областей / ЦСУ при Совете Министров СССР. – М.: Статистика, 1972. – 176 с.
4. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 года [в 7 т.]. Т. 4: Национальный состав населения СССР, союзных и автономных республик, краев, областей и национальных округов. – Москва: Статистика, 1973. – 648 с.
5. Население СССР: По данным Всесоюзной переписи населения 1979 г. – М.: Политиздат, 1980. – 32 с.
6. Болдырев В.А. Население СССР: по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. / Гомкомстат СССР / В.А. Болдырев – М.: Финансы и статистика, 1990. – 45 с.
7. Константинов В. Еврейское население бывшего СССР в XX веке (социально-демографический анализ) / В. Константинов. – Иерусалим, 2007. – 305 с.
8. Куповецкий М. С. Особенности этнодемографического развития еврейского населения Украины во второй половине XX века / М. С. Куповецкий // Философская и социологическая мысль (Киев). – 1994. – № 5 – 6. – С.165-184. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.judaica.kiev.ua/Analytika/kupovetzkij.htm>. – Назва з екрану.
9. Чорний С. Национальный склад населення України в ХХ сторіччі. Довідник / С. Чорний. – К.: ДНВП «Картографія», 2001. – 88 с.
10. Кабузан В.М., Наулко В.І. Євреї на Україні, в СРСР і світі: чисельність і розміщення / В.М. Кабузан, В.І. Наулко // Український історичний журнал. – 1991. – № 6. – 56-68.
11. Наулко В. Євреї у контексті сучасних етнічних процесів в Україні / В. Наулко // Людина і політика. – 2003. – № 3. – С.3-12.

12. Скляр В. Етнічний склад населення України 1959-1989 рр.: етномовні наслідки російщення / В. Скляр. – К.: Вид. центр "Просвіта", 2008. – 392 с.
13. Богуславська Ю.Ю. Динаміка чисельності єврейського населення Одеської області у другій половині ХХ ст. / Ю.Ю. Богуславська // Інтелігенція і влада: громадсько-політичний науковий збірник / ред. Г.І. Гончарук; Одеський національний політехнічний університет. Випуск 14. Серія: історія. – Одеса: Астропринт, 2008. – 232 с. – С.83-88.
14. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко – К.: "Основи", 1997. – 423 с.
15. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф.Р-338, оп.9, спр.32.
16. ДАХО, ф.Р-338, оп.9, спр.26.
17. Население СРСР. Справочник. – М.: Издательство политической литературы, 1983. – 191 с.

Kononenko V. V. Demographic processes among Jewish population of the Podillya in the second half of XX century

This article analyzes demographic trends among the Jewish population Podolliya in the second half of the twentieth century. The author analyzes official statistics of census of the USSR in 1959, 1970, 1979 and 1989 and defines quantitative and social characteristics, structure, characteristics of migration processes among the Jewish community Podolliya. The article analyzes dependency the demographic process of Jewish minority from national policy, anti-Semitism, assimilation, forced and encouraged migration and russification. The author analyzes demographic processes of the Jewish population USSR and Ukraine. The basis of the study are characteristics of Jewish population of Vinnytsia and Khmelnytsky regions that most closely represent Podolliya.

Key words: Jews, minority, Podolliya, Ukraine, demographic processes, migration, assimilation, russification.

Кононенко В. В. Демографические процессы среди еврейского населения Подолья во второй половине XX века

В статье анализируются демографические процессы среди еврейского населения Подолья во второй половине XX века. Анализируя официальные статистические данные всесоюзных переписей населения СССР в 1959, 1970, 1979 и 1989, автор определяет количественные и социальные характеристики, структуру, особенности миграционных процессов в среде еврейского национального меньшинства Подолья. В статье проанализирована зависимость демографических процессов национального меньшинства от послевоенной борьбы с еврейским национализмом и сионизмом, от государственного и бытового антисемитизма, ассимиляции, принудительной и поощряемой миграция, русификации. Анализ демографических процессов среди еврейского населения региона производится через общую характеристику процессов, которые происходили в то время среди евреев СССР и республики. Основной материал подается на примере Винницкой и Хмельницкой областей, которые наиболее полно представляют Подольский регион.

Ключевые слова: евреи, национальное меньшинство, Подолье, Украина, демографические процессы, миграция, ассимиляция, русификация.